

Vukašin Pavlović

POREDAK I ALTERNATIVA

»Univerzitetska riječ«, Nikšić, 1987,
189 str.

Pisati o nekoj društvenoj pojavi koja duboko zadire u srž društvenih odnosa, a pogotovo o onoj koja se neposredno tiče egzistencije i uopće smisla ljudskog društva, vrlo je teško i to pogotovo sa neutralnog stajališta i distance i kad se sa takvog nepriistranog stanovišta nastoji donijeti što je moguće objektivniji sud, a kad arbitriranje zahtijeva inhibiciju emocija i subjektivnosti. Autor je dao cjelovit prikaz razvoja novih društvenih pokreta te njihov odnos spram ostalih pokreta i legalnih institucija. Kroz interview sa eminentnim teoretičarima, autor je nastojao objasniti relaciju između starih društvenih odnosno radničkih pokreta i novih društvenih pokreta (Tom Bottomore), krize socijalizma i novih društvenih pokreta (Andrew Arato), kao i neke probleme pacifističkih pokreta u Evropi (Luciana Castolina), te teorijska suprotstavljanja (Jean L. Cohen, Touraine, Habermas) koja se zasnivaju na različitom tumačenju odnosa starih i novih društvenih pokreta, na afirmaciji ili negaciji kvalitativnih razlika između njih, suprotnim pristupima općoj teoriji društvenih pokreta, kontroverzama u analizi društvenog sistema (Offe, Habermas, Touraine), pokušaju povezivanja marksističke teorije i teorije novih društvenih pokreta (Alberto Melucci, Klaus Offe), Ederovom nastojanju da sintetizira Habermasovu i Touraineovu teoriju, na aspiracijama feminističkog pokreta u Americi i na kraju, prema mom

mišljenju, autor je djelomično prezentirao vjerojatno najzanimljiviju tendenciju novih društvenih pokreta, tendenciju transformacije sadašnjeg društva u novi tip civilnog društva, stvaranje novog društva u okviru kapitalizma što u socijalizmu odgovara stvaranju poststatističko novog društva. I u posljednjem, trećem dijelu svoje knjige autor nam otvara široke mogućnosti rasprave.

Radi najpotpunijeg objašnjenja novih društvenih pokreta pristupit ćemo analizi uzroka pojave pokreta, o čemu što uvjetuje njihovu pojavu. Sistematskim pristupom proučavanja najpravičnije se mogu uočiti aspiracije, tendencije pokreta, njegova perspektiva i eventualno mogući prosperitet u bliskoj budućnosti. Pokret se javlja sa izrazitom tendencijom da kao primarni zadatak postavi zaustavljanje ljudske dekadencije. Nekadašnje revolucionarne parole kao da gube svoju aktualnost i smisao uslijed sve veće udaljenosti uzvišenih načela i ideja komunizma, i sve veće čovjekove regresije kao i nesigurnosti da ćemo te ideje ostvariti i ciljeve dostići. Progresivni ideali postupno se transfiguriraju od objektivne istine prema iluziji, zaokupljajući tek rijetke idealiste i time otvaraju mogućnost i prepuštaju mjesta nekim novim nastojanjima u traženju novih i boljih rješenja, alternativa. Dosadašnja povijest je pokazala da društveni pokreti u klasičnom smislu, dakle politički pokreti, ne ostvarivaju težnje građana već naprotiv, oni spustavaju progres i kad dođu na vlast ponašaju se kao njihovi prethodnici i nastoje svakidašnji čovjekov život podvrgnuti totalnoj kontroli. Stoga se alternativni pokreti javljaju kao

anti-autoritativna i anti-totalitarna negacija dosadašnje paradigme civilizacijskog života. Suprotstavljaju se starom sustavu vrijednosti predlažući istovremeno novi, drukčiji sustav društvenih vrijednosti, pružajući alternativu koja prelazi granice dosadašnjih političkih i ideoloških obrazaca. Kada bi pokušali društvene (alternativne) pokrete klasificirati u stereotipnu podjelu društvenih pokreta, ostali bi samo na pokušaju, jer on zbog svojih specifičnosti ne spada niti u jednu od klasičnih kategorija — reformistički, revolucionarni, konzervativni i dr. Novi društveni pokreti ne nalaze se na toj razini, oni se svrstavaju u posebnu kategoriju pa stoga o njima opravdano govorimo kao o alternativnim pokretima.

Čovjekovo nazadovanje odražava se i u uništavanju čovjekove okoline. Sve većim razvojem tehnologije čovječanstvo se sve brže približava ekološkoj katastrofi. Argumenti nas navode i upućuju na realnu stvarnost. Pod tim mislim prvenstveno na razlike u zahtjevima društvenih pokreta šezdesetih godina i društvenih pokreta osamdesetih godina. Ovi prvi borili su se protiv jednodimenzionalnosti života, zahtijevali su — slobodu, a za pokrete osamdesetih godina primarna aspiracija jeste — pravo na život, očuvanje ljudske egzistencije. Suvremena proizvodnja u biti jeste razaranje, postepeno, sistematsko uništavanje, tako da su konstruktivni učinci produktivnosti ekvivalentni destruktivnim. Dakle, učinci proizvodnje odnosno destrukcije samo su prividno produktivni, a razaranje se time može shvatiti kao »uvjet« proizvodnje. Kao reakcija, otpor na ovu »realnost«, a možda i kao aktiviranje obrambenog mehanizma čovječanstva, javlja se ekologija koja se konfrontira sa

svim oblicima zagađivanja ljudske okoline, od bioloških preko ekonomskih i političkih pa sve do kulturnih i ideoloških, ukazujući na civilizacijske razmjere ekološke krize. Nasuprot ovom, u društvu je zastupljeno gledište da čovjek, od kad postoji, mijenja svoju sredinu, a osnovni uvjet ljudskog progressa i prosperiteta podrazumijeva mijenjanje prirodne i društvene sredine, što se može shvatiti kao pokušaj demistifikacije današnje tehnologije.

Autor svoje navode potkrepljuje argumentima, pa tako navodi dva osnovna razloga zbog kojih dolazi do nastanka novih društvenih pokreta, što predstavlja univerzalnu konotaciju jer njihovo objašnjenje rezultira značenjem društvenih pokreta. To su slijedeće odrednice: 1. Novi društveni pokreti nastaju iz *nezadovoljenog sistema potreba* unutar postojećeg društva; 2. Novi društveni pokreti pretendiraju ka *promjeni postojećeg stanja*;

Nastanak društvenih pokreta pretpostavlja određeni stupanj društvenog konflikta kojeg je nemoguće riješiti unutar postojećih institucija i postojećeg odnosa društvenih snaga. Primjenjujući to konkretno na uvjete u našoj zemlji, autor uočava društvene sukobe koji su potencijalan izvor stvaranja društvenih pokreta. Prvo, globalno gledište odnosi se na krizu u svim njenim vidovima. Ona se očituje u političkoj krizi (zahtjev za prestrukturiranje, za pravnu državu), moralnoj (propadanje vladajućih vrijednosti) i ekonomskoj (inflacija, nezaposlenost). U svjetskim razmjerima politička kriza očituje se u vojnoj konfrontaciji, a moralna se odnosi na zahtjeve stvaranja novog civilnog društva. Autor piše o pomicanju klasnih sukoba iz sfere rada i produktivnosti ka sveobuhvatnom društvenom živo-

tu. Glavno mjerilo društvenih pokreta jeste kvalitet života, što je potpuno neosporno. To je potpuno opravdano i logično ako se ima u vidu da je taj novi pokret zaokupljen rješavanjem problema egzistencije (a koja u sebi sadrži i druge aspekte) pa će se uspješnim rješavanjem toga problema uspješno riješiti i problem slobode, jednodimenzionalnosti života što dokazuje da su novi društveni pokreti univerzalni, obuhvaćaju sve dimenzije.

U uvjetima svjetske krize od koje ni Jugoslavija nije pošteđena, naprotiv, u kojoj je našla svoj puni izražaj, novi društveni pokreti se javljaju kao mogućnosti otvaranja perspektive, izlaza iz krize i ostvarivanju viših ciljeva kao što su potpun razvoj ličnosti i slobode, opći prosperitet. Na tom putu nailaze na brojne prepreke i pitanje je kako će te ideje drugi shvatiti, uočiti njihove pozitivne tendencije i na koji način ih interpretirati.

Nakon pojavljivanja prvog vala alternativnih pokreta na jugoslavenskoj sceni uslijedilo je prešućivanje, a ubrzo nakon toga i prva reagiranja oficijalne politike koja imaju više dogmatski karakter, pa se više baziraju na predrasudama. Takav odbojan stav ne bi trebao biti iznenađujući ako uzmemo u obzir krutost našeg sistema, već očekivan, kao što je to slučaj sa bilo kojom pojavom u društvu, bez obzira na to da li je progresivna ili reakcionarna. Ona izaziva u prvi tren sumnju, jer se može samo lažno predstaviti i sl. — rečeno rječnikom naših ideoloških zaštitnika, a osobito ako se radi o pojavi koja odmah otvoreno negira sadašnju organizaciju društva.

U čemu je onda suštinska razlika između alternativnih pokreta i političkog sistema? Alternativni pokreti nastupaju sa radikalnim programom

koji ne treba poistovjetiti sa revolucionarnim. Jean L. Cohen formulira nove društvene pokrete kao pokrete koji »moraju biti radikalni, ali ne i revolucionarni«. Alternativni pokreti u svom nastupanju ograničavaju se na preuzimanje državne vlasti i sva njihova nastojanja usmjerena su prema ostvarenju civilnog društva, »demokratskog prostora« u novom društvu. U sadašnjem kapitalističkom svijetu odgovarala bi tome kategorija »postburžoasko civilno društvo« kao viši stupanj u odnosu na »buržoasko civilno društvo«. U marksističkoj tipologiji, a prema istoj paradigmi koja vrijedi i za kapitalističko uređenje, razlikujemo »socijalističko-etatističko društvo« i višu kategoriju društva — »komunističko-postetatističku«.

Društveni pokreti nisu pokreti kojima je primarni cilj akcija, već su oni samim svojim djelovanjem akcija, preciznije rečeno, oblik društvene akcije, djeluju izvan i neovisno od legitimnih institucija i tvore »društvenu« opoziciju državi. Između alternativnih pokreta i države dolazi do konfrontacije koja ima više relativan nego apsolutan karakter, jer do stvarnog sukoba ne može ni doći budući da su to različite sfere. U nastojanju prestrukturiranja, reforme civilizacije, tzv. civilizacijski disidenti, koncipirajući svoj program sučeljavaju se naročito sa socijalističkim državama jer novi pokreti nastoje ograničiti njenu sveobuhvatnu moć.

Vlast — koja se u socijalizmu nalazi u procesu odumiranja — zadržala je stare oblike koji je čine jednom totalitarnom paradigmom te i dalje beskompromisno rješava konflikte sa onima koji je pokušavaju podsjetiti na njenu sudbinu, koju je sama sebi odredila. Cilj vlasti jeste otuđen. Umjesto da afirmira slobodu individue, ona je prepušta totalitarizmu i nje-

govim sistemima i time degradira slobodan razvoj ličnosti i društva, pa stoga alternativni pokreti javljaju se kao perspektiva kojoj je kvalitet života glavna aspiracija koju nude čovječanstvu.

S dogmatsko-marxističkog gledišta do ekološke krize je došlo ne zbog čisto tehnološkog prosperiteta, već zato što je to posljedica pokušaja kapitalizma da riješi vlastite unutrašnje protivrječnosti. Nasuprot ovom, prisutno je nešto drugačije gledište, ali i ono vidi bit problema u eksploata-torskim odnosima, a za objašnjenje najprimjereniji je citat E. Kardelja: »Jedino čovjek koji više nije neprijatelj drugom čovjeku može prestati biti neprijatelj prirode, kao što se neprijateljstvo prema prirodi u suštini uvijek pojavljuje kao neprijateljstvo prema čovjeku«.¹

Uz preorijentaciju na društveno-političku sferu nezaobilazan je pojam demokracije kao i pravne države odnosno pravnog poretka. Kada govorimo o usporavanju demokratskih procesa, uočavamo da pored demokratskih snaga u političkim strukturama Jugoslavije djeluju i dogmatske snage koje kočice civilizacijske tokove. U daljnjem objašnjenju demokracije izložit ću analizu S. Letice, prema kojoj jugoslavensko društvo teži k demokratskom, samoupravnom civilnom ili građanskom društvu. Često dolazi do površne analize različitih oblika demokracije, a demokratskim društvima sami se nazivaju i neki autokratski sistemi. Demokratski procesi nisu univerzalni za sve zemlje pa se razlikuju po individualnim slobodama, stupnju ekonomskog društvenog i kulturnog razvoja, po organizaciji ekonomskog života. Glavni problemi procesa demokratizacije su ekonomski, ideološki, kulturni. Na-

kon ovih odabranih odrednica postavlja se pitanje što je demokracija i kako bi funkcionirala u novom civilnom društvu? Da bi taj proces demokratizacije bio ostvarljiv naše društvo mora ispunjavati slijedeće preduvjete: visok stupanj ekonomskog razvoja, snažna srednja klasa, tolerancija i poštovanje ličnosti i druge preduvjete od kojih najveću pažnju zaokuplja — pravna država, postojanje pravnih preduvjeta za novo demokratsko društvo. Međutim, ostaje otvoreno pitanje kako će te ideje drugi shvatiti i interpretirati jer kao što autor navodi, ostaje neizmijerna mogućnost rasprava, konfrontacija, istraživanja, a sve u svrhu legitimiteta pokreta, njegove afirmacije. Pri tome se ne bih ograničio na to da je to zadatak sociologije i političke sociologije, već bi nadopunio autora time što bih sociologiji namijenio samo savjetodavnu, ne i vodeću ulogu u osvjetljavanju ove pojave, jer stvarni apologet treba biti humana znanost, ljudski razum.

Vjerujem da ovo neće biti utopija ili apstrakcija koja, uostalom, ne mora uvijek biti nekonstruktivna. Prisjetimo se samo riječi I. Kuvačića: »Za onog tko zaključuje samo u neposrednoj vezi s opaženim svaka apstraktna ideja je utopija. No, bez takvih ideja nema ni napretka«.² Ako je to i utopija, ona je potpuno konstruktivna što primijećujemo u teorijama Agnes Heller, prema kojoj svatko odbacuje utopiju prepušta čovječanstvo manipulacijama i diktaturama. Bez utopije nema društvenog napretka, a za svaku utopiju kaže se da je protest protiv sadašnjice, dok se za društveni pokret bez utopijske dimenzije kaže da je tijelo bez duše, fatamorgana u društvenoj pustoši.

Josip Prgomet

¹ Govor E. Kardelja na Osnivačkoj skupštini Saveza za zaštitu i unapređenje čovjekove sredine Jugoslavije, 1973. god.

² I. Kuvačić: »Obilje i nasilje«, str. 94, »Naprijed«, Zgb., 1979.